

Neurobiologie schizofrenie

Prof. MUDr. Ivo Paclt, CSc.

Souhrn

Sdělení představuje nejdůležitější teoretické údaje o současném pohledu na etiopatogenezu schizofrenie. Dále se zabývá vývojovými aspekty, schizofrenií dětského věku a možnostmi včasné diagnostiky v ordinaci praktického lékaře nebo praktického lékaře pro děti a dorost. Pro další léčbu a prognózu onemocnění je včasná identifikace velmi důležitá.

Úvod

129 pražských praktických lékařů odpovědělo v rámci multicentrického mezinárodního dotazníkového šetření z celkového počtu 2784 lékařů z různých center celého světa na otázky týkající se znalostí problematiky schizofrenního onemocnění se zvláštním zřetelem na identifikaci časných fází onemocnění. **Dotazníkový výzkum** proběhl v letech 2003 – 2005 v Austrálii (Melbourne), České republice (Praha), Kanadě (Ottawa, Toronto, Montreal), Norsku (Stavanger), na Novém Zélandě (Christchurch), Rakousku (Vídeň) a ve Velké Británii (Birmingham).

Čeští praktičtí lékaři podávali méně správné odpovědi v diagnosticky důležitých položkách, **vykazovali menší povědomí o plíživých příznacích časných psychóz** (funkční úpadek a sociální stažení). **Čeští praktici naopak mimořádně vysoko hodnotili depresivní a psychosomatické příznaky** (vliv edukačních kampaní o depresivních poruchách a jejich léčbě). (Holub a kol. 2007) Je tedy zřejmé, že právě problematice iniciálních fází schizofrenního onemocnění v ordinaci praktického lékaře je nutno věnovat zvýšenou pozornost.

Základní charakteristika schizofrenního onemocnění

Schizofrenie je závažná psychická porucha, která postihuje 1 % populace rovnoměrně ve všech regionech. Onemocnění je zastoupeno ve stejné míře ve všech sociálních skupinách obyvatel. **Schizofrenie se může klinicky manifestovat kdykoliv ve věku 4-50 let.** Výskyt onemocnění v jednotlivých věkových obdobích se výrazně liší. **Nejčastější začátek onemocnění je mezi 17-23 lety,** spadá tedy do období adolescence, a časně dospělosti. Farmakoterapie zásadním způsobem zlepšuje prognózu pacienta a jeho sociální začlenění.

Procento vyléčených pacientů při dlouhodobém sledování kolísá mezi 22-27 %,

k sociální úzdravě došlo u 39-69 % nemocných. Ostatní pacienti se vyznačovali chronickými příznaky schizofrenního onemocnění (Libiger, 2001 in Raboch et al. 2001).

Výzkumné přístupy k etiologii onemocnění a vývojové aspekty schizofrenní poruchy

Po desetiletích bádání v oblasti schizofrenie se nyní objevují nové naděje, spočívající především v **molekulární biologii, genetice a v odkryvání skrytého průběhu raných fází schizofrenie**. V etiologii poruchy jsou uváděny **jak genetické, tak i nedědičné faktory**. Sacchetti (1992) zjistil, že *schizofrenici se rodí podstatně častěji v zimních měsících*.

*Moderní genetika se snaží lokalizovat gen pro schizofrenii prostřednictvím studia vazby mezi **geneticky podmíněným markerem** a schizofrenním onemocněním. Genetickým markerem může být fragment DNK, mikrosatelit resp. polymorfismus opakujících se frekvencí DNK. Výsledky zatím nejsou jednoznačné, také vzhledem k tomu, že je onemocnění velmi pravděpodobně polygenně podmíněné (dědičná je patrně „vloha“ ke schizofrennímu onemocnění).*

Empirická rizika opakování schizofrenie jsou pro potomky 13%, sourozence 9%, rodiče 6% a vnuky 5% (Zvolský, 2001 in Raboch et al., 2001).

Na úrovni *molekulární biologie* je uváděno několik možných mechanismů při vysvětlení *dopaminergní* hyperaktivity: zvýšená produkce neurotransmiterů, zvýšené uvolňování, či *deficit reuptaku presynaptických neuronů* (Neale a Oltmanns, 1980).

Dále se uvažuje o zvýšené senzitivě postsynaptických receptorů a o zvýšení počtu dopaminergních receptorů. V mozku schizofreniků byla zjištěna zvýšená senzitivita dopaminergních receptorů (Owen et al., 1978) a zvýšení počtu dopaminergních receptorů u pacientů, kteří nebyli nikdy léčeni antipsychotiky.

Ve hře jsou však i další receptorové systémy. Swerdlow a Koob (1987) vyslovují hypotézu *komplexního vícetransmitterového modelu* (Beart, 1987, Carlsson a Carlsson, 1990a, 1990b). Významný je patrně i *glutamátový a serotoninový systém*.

Clozapin vykazuje serotoninové a muskarinové účinky a je účinný rovněž u pacientů s negativní schizofrenní symptomatikou. Výrazně pozitivní výsledky byly například zaznamenány u pacientů s negativními symptomy v adolescenci (Remschmidt a kol., 1994).

Výzkumné přístupy k etiologii onemocnění a vývojové aspekty schizofrenní poruchy

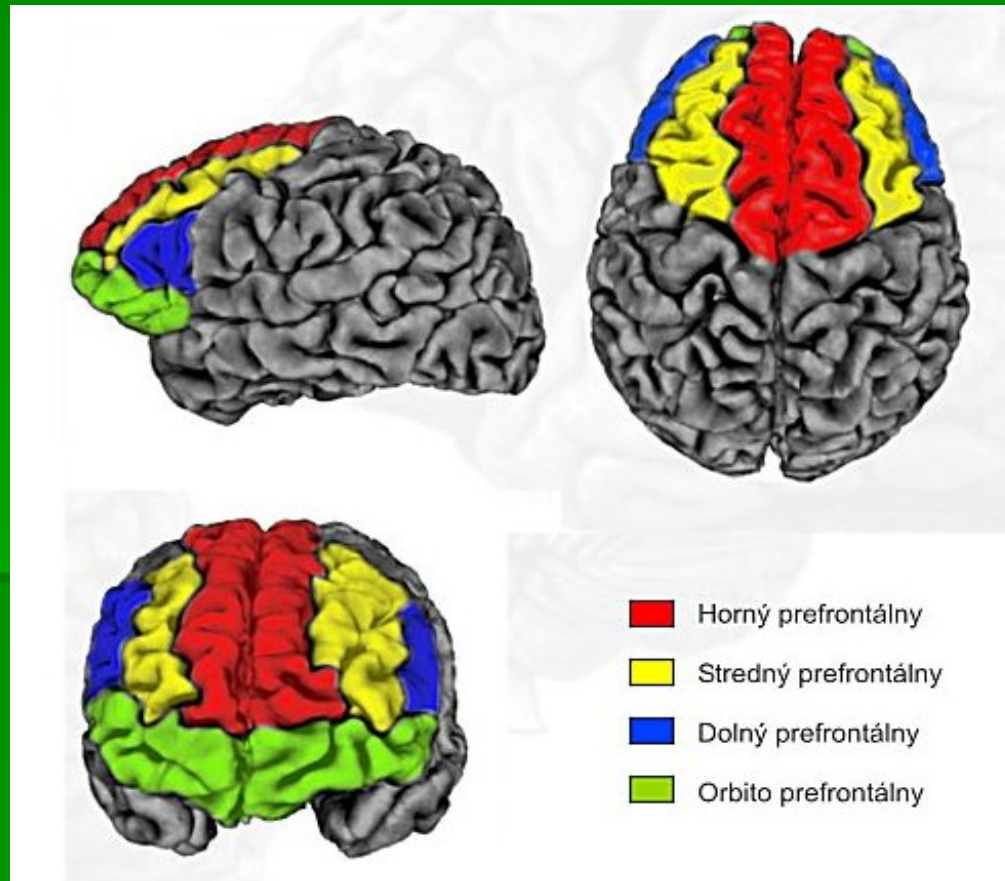
K etiologickým faktorům patří pravděpodobně také *virové infekce v graviditě*, které mohou navodit neurotoxické a neurodegenerativní procesy během časného vývoje mozku. Aktivace imunitního systému v tomto období souvisí s uvolňováním neurotoxických produktů (včetně kyseliny cholinové – QUIN). **Neurotoxicita QUIN je spojována s aktivací N-metyl-D aspartátového receptoru (NMDA-R), (Šťastný a kol. 2003).**

Výzkumné přístupy k etiologii onemocnění a vývojové aspekty schizofrenní poruchy

- Mimořádnou důležitost má *neurovývojový model schizofrenie*, který vychází z epidemiologických dat, výzkumů z oblasti neonatologie, z dat získaných pomocí zobrazovacích metod a integruje také starší a novější klinická pozorování.
- Weinberger (1987) předpokládá, že schizofrenní porucha vzniká intrauterinně přerušením aferentace k dorsolaterálnímu a prefrontálnímu kortexu. Přerušlení vede k sekundární desinhibici dopaminergních aferentací k limbickým strukturám.
- Přerušlení aferentace by vedlo k poruchám biologických funkcí a k rozvoji negativní symptomatiky v časných vývojových stadiích.
- Zrání mesolimbického dopaminergního systému ve 2. deceniu by mohlo být v souvislosti s obdobím, kdy se klinicky manifestuje většina schizofrenních psychóz.

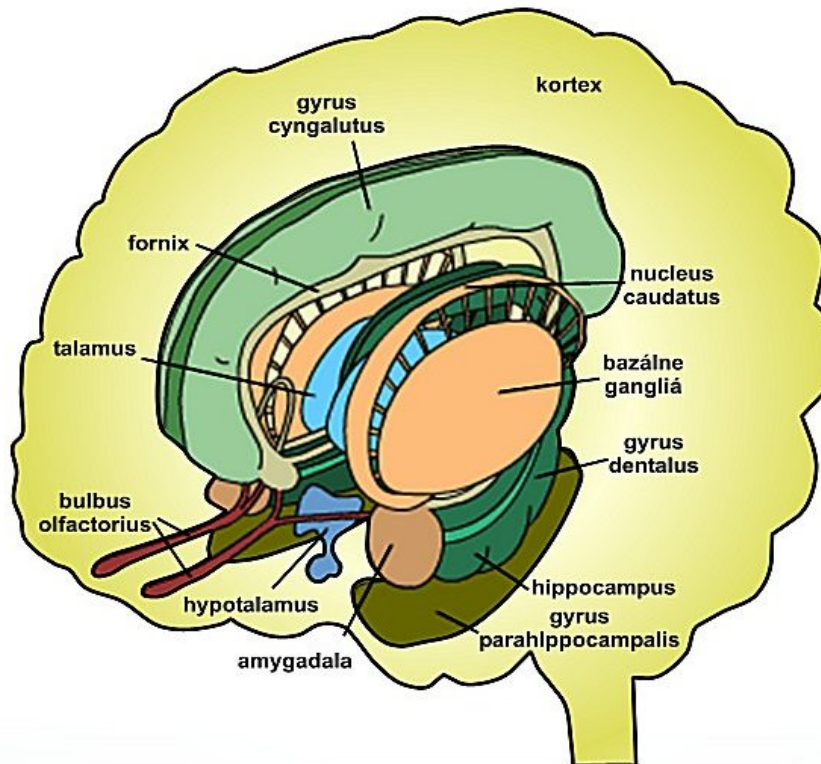

Prefrontální syndrom

Další CT studie se zaměřují na *hippocampus* temporálního laloku obr.3 (Shenton a kol., 1992, Suddath a kol., 1989).

Hippocampus

zdroj: www.stanford.edu, upravené

Výzkumné přístupy k etiologii onemocnění a vývojové aspekty schizofrenní poruchy

- Před narozením dochází k aktivním vývojovým změnám v CNS ve 2. trimestru (Huttenlocher, 1994) a ve 3. trimestru těhotenství (Huttenlocher, 1979).
- Vývojově nejdůležitějším postnatálním obdobím je období od narození do 3 let věku (srov. graf č.1 a tab. č.1).
- Synaptická densita od narození do dospělosti klesá (mezi 2. - 10. rokem věku) o 50 %, a to prostřednictvím mechanismu neuronální axonové retrakce. Retrakce axonů je však spojená s postupem myelinizace (pruning) a porucha pruningu, který trvá až do 12-15 let je spojována v uvedených teoriích s rozvojem schizofrenního onemocnění (teorie v senzitivních period: srovnej Crow, 1986; Crow a kol. 1989, viz další snímek) Keshavan, 1997.

Vývojové aspekty schizofrenního onemocnění

Etiologie

Patofyziologie

Patologie

Projevy

Pre/perinatální

Geny časného vývoje
Virová infekce
Malnutrice
Autoprotilátky
Porodní komplikace

Aberantní neuronální migrace / diferenciace synaptogenese

Alterovaná cytoarchitektura
Ztráta spojů neuronů
Redukované neuropil.

Alterované neuronové spoje

Positivní symptomy

Negativní symptomy

Postnatální

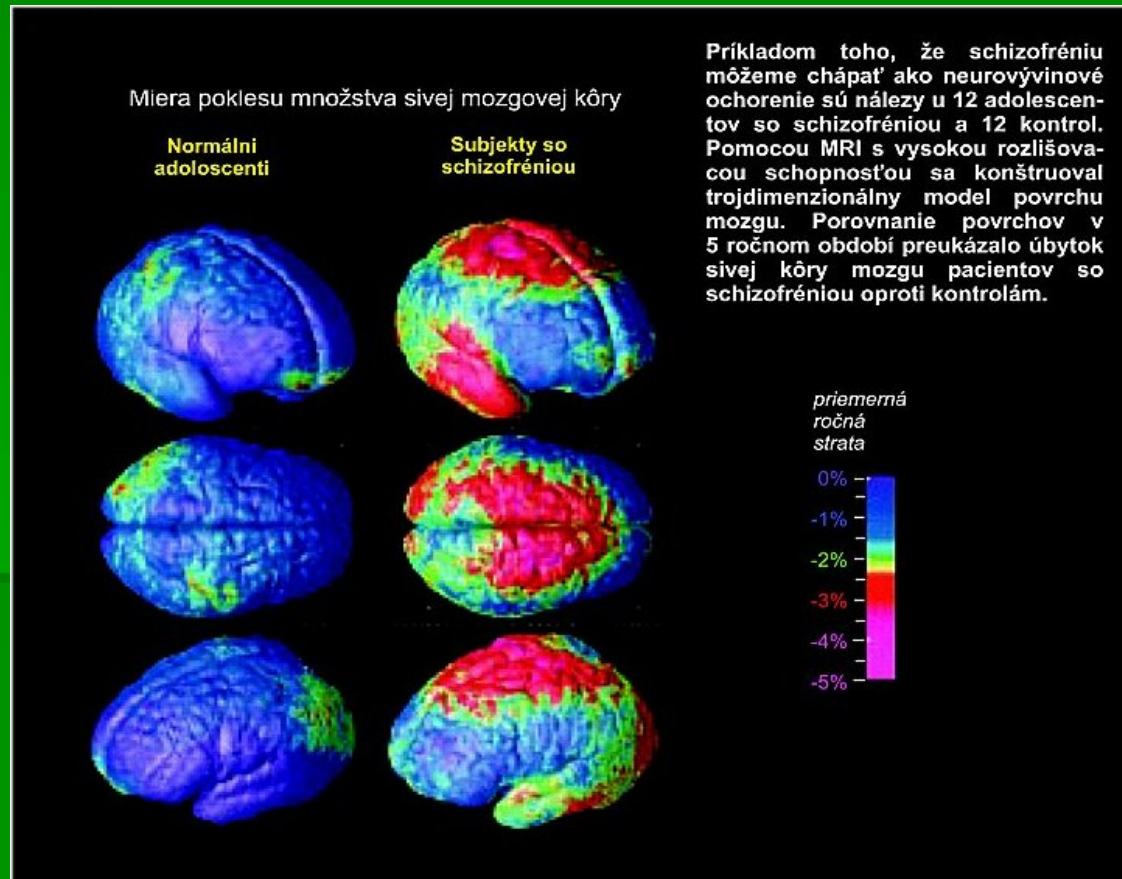
Hormony
Pozdní vývoj. geny
Psychosociální stres

Alterované neuronální spoje

Neurovývojové modely u závažných duševních poruch

	Časný neurovývojový model (do 3 let věku)	Pozdní neurovývojový model časná adolescence	Časný a pozdní neurovývojový model
MRI studie	Snížení kraniálního volumu, ztráta šedé a bílé hmoty	Normální kraniální volum, redukce šedé hmoty	Snížení kraniálního volumu a ztráta šedé a bílé hmoty
Neuropatologické studie	Redukce všech buněk, alterace lokalizace, a cytoarchitektury	Redukce synaptické density, vzestup kortikální neuronové density, normální buněčná lokalizace a cytoarchitektura	Redukce neuronální a synaptické density, vzestup synaptické density v některých lokalizacích jako je temporolimbický kortex, alterovaná buněčná lokalizace a cytoarchitektura
Klinické studie	Mentální retardace, autismus, dětská schizofrenie	„Schizofrenie dospělého věku“	Schizofrenie u mentálně retardo vaných a/nebo autistů

Pětileté období organických změn u juvenilní schizofrenie

Shenton (1992) lokalizuje tyto změny *do levé posteriorní temporální krajiny*. Rozšíření komor se někdy objevuje již při prvních atakách a je stabilní. Přesto zůstává řada otázek a model je zatím, zejména vodítkem pro chápání vývoje onemocnění a je také základem pro další výzkum.

Prodromální stádia schizofrenie, první příznaky onemocnění

V 75 % případů schizofrenního onemocnění se objevuje nejprve víceméně skrytá prodromální fáze s méně vyjádřenými negativními příznaky a nespecifickými symptomy (*depresivní ladění, paranoidita, vznětlivost*), jež trvá v průměru několik let. Její začátek nelze většinou přesně určit. V *prodromálních stádiích dětské schizofrenie* se často objevuje **úzkostnost a agresivita**, a to jak vůči ostatním dětem, tak vůči dospělým. Tyto děti se často projevují neočekávaným a iracionálním způsobem. Tyto difference oproti zdravé populaci jsou ve věku kolem 7 let výraznější u chlapců (Watkins a kol., 1988).

Deficity ve školních, sociálních a emočních reakcích

u dětí, u nichž se později objevila schizofrenie, byly již mnohokrát popsány. Britská prospektivní studie vývoje dítěte (*British Child Development Study*) prokázala u schizofreniků ve věku 7, 11 a 16 let výrazná zhoršení prospěchu a školní adaptace oproti běžné populaci dětí. **Zhoršení akademické výkonnosti** (včetně potíží s řečí a se čtením) ve věku 7, 11 a 16 let je v prodromálním stadiu schizofrenie vážnější než u jiných duševních poruch dětského věku. U těchto dětí se pomaleji rozvíjí **sebeovládání**. Ve věku 7 let mívají **nepřesnou pohybovou koordinaci** a také **sníženou představivost** a ve věku 16 let bývají hodnoceni jako **nápadně neohrabaní**.

Výrazné rozdíly se zjišťují mezi chlapci a děvčaty

Chlapci již v 7 letech častěji však až v 11 letech vykazují „*hyper-reaktivní*“ *chování s hostilitou* vůči dospělým i dětem, *připomínající poruchy chování* a zároveň vyjadřují výraznou *úzkost ohledně přijetí své osoby* dětmi i dospělými, což u dětí s poruchami chování nevidíme. Často se objevuje rovněž *iracionální chování* a snížená potřeba odpočinku. Chlapci jsou sociálně „negativnější“ oproti adaptovanějším dívkám.

Jedenáctileté *dívky* jsou *hyporeaktivní*, nepřístupné, *sociálně odtažené*, *trpící depresí* a *opomíjející dospělé*.

Poruchy chování jsou obecně častější u chlapců, *citové poruchy* a *depresivní rozlady* zase u dívek.

Shrnutí prodromálních příznaků schizofrenie u dětí

(dle Malé, 2004):

Neadaptivní osobnostní rysy, neúčast ve společných aktivitách (sport, zábava), agresivita v rodině, afektivní raptury, poruchy kognitivních funkcí se školním selháváním, snížená frustrační tolerance, zvýšená impulsivita, nápadná emoční a sociální nezralost, úzkost, deprese, nápadné obsese a fobie, poruchy chování, důležitý je zlom v životní linii, při srovnání s předchorobím.

První příznaky u dospělých

U většiny **dospělých** pacientů, kteří byli přijati na oddělení s první schizofrenní epizodou ve věku *přes 20 let*, začala *prodromální fáze již před tímto věkem* a u 11% z nich se v tomto období objevily první psychotické příznaky.

U mladších pacientů, zvláště u mladých mužů, bývají nejčtenější neurotické symptomy, **emoční poruchy a poruchy chování s agresivitou**. Horší průběh této nemoci u mužů oproti ženám lze také vztahovat k ranějšímu věku začátku choroby a ke zhoršení či aspoň stagnaci sociálního vzestupu v ranějším stadiu sociálního a kognitivního rozvoje.

Nápadná může být změna vývoje osobnosti, samotářství a také obsedantně kompulsivní projevy (Malá, 2007).

U mladších pacientů je rovněž větší míra sociálního postižení. (Paclt, 2003) Největší potíže mívají tito pacienti se sociálními kontakty. Časté jsou sebevraždy mladistvých schizofreniků.

Schizofrenie dětského věku

Podíl raných schizofrenií (začínajícím před 21. rokem věku) v celkovém výskytu této choroby je odhadován na 47%

Podíl dětských schizofrenií, začínajících před 15. rokem, na 4 %, před 10 rokem věku na 1%. Schizofrenie s plně vyjádřenými příznaky je u dětí vzácná.

Prognóza takového onemocnění je častěji nepříznivá. Chlapci bývají poprvé přijati na léčení o 4-5 let dříve než dívky. Dívky a mladé ženy, mezi 11-28 lety, bývají často přijaty na psychiatrii poprvé s diagnózou *jiné duševní nemoci*. *Podle Remschmidta (1993) není schizofrenie v dětském a adolescentním věku vždy podchycena.*

Poměr chlapců k dívkám je v mladším věku 2:1, v adolescenci 1:1.

Stanovit diagnózu schizofrenie u dětí podle ICD 10 nebo DSM IV je dosti obtížné - obsah všech příznaků je výrazně modifikován vývojem.

Russel, a kol., (1989) tvrdí, že jen 40 % jejich dětských pacientů ve věku 4,7 - 13,1 let vykazovalo poruchy myšlení. Jiní autoři však právě tyto poruchy naopak zdůrazňují (Malá, 1986).

Při podrobnějším hodnocení symptomatiky dětských schizofrenních pacientů bývají zdůrazňovány drobné neurologické příznaky (*soft signs*), nespecifické EEG příznaky.

Poruchy sociální adaptace mohou předbíhat objevení se paranoidně-halucinatorního syndromu. Ve srovnání s dospělými jsou bludy méně často systemizovány (Russell a kol., 1989).

Stanovit diagnózu schizofrenie u dětí podle ICD 10 nebo DSM IV je dosti obtížné - obsah všech příznaků je výrazně modifikován vývojem.

- Většina autorů dovozuje, že schizofrenie dětského věku je závažnou formou schizofrenie dospělých. Dětské schizofrenie se vyznačují často špatnou prognózou. V naší studii se u poloviny pacientů projevil chronický průběh onemocnění, časté rehospitalizace a špatná sociální, školní a pracovní adaptace (Paclt, 1993). Podobné výsledky (i když část jeho pacientů trpěla infantilním autismem) publikoval Watkins a kol. (1988).
- *U schizofrenních dětí pozorujeme vývojové opoždění a zhoršení jemné motoriky. Ukazuje se, že schizofrenici trpí deficitem v rozmístění zdrojů pozornosti, nezbytných pro přesné a účinné diskriminační procesní zpracování nových informací. Velká většina těchto dětí mívá navíc potíže v rychlém osvojování si nových výrazů v řeči.*

Homburgerova učebnice z roku 1926

---

popisuje základní charakteristiku schizofrenie dětského věku: „Typická je *premorbidní izolovanost* těchto dětí, jejich *bizarní chování*. *Halucinace a bludy* jsou v období před adolescencí vzácné. K uvedeným charakteristikám přistupuje *syndrom obsedantní, fobický, anxiózní*, vždy v individuálně rozdílné míře. Poměrně častý je i deficit intelektu. I v dětství existují dva základní průběhy onemocnění, což je zvláště patrné zejména v adolescenci, a to *akutní a chronický*. *Při akutní atace se po 12. roce objevují halucinatorní a katatonní syndromy*. V adolescenci se objevují také *katatonní a hebefrenní* obrazy. Po 13. roce věku se často objevují i *depresivní syndromy* (Paclt, 1993). Výrazný je *podíl negativní symptomatiky*. Často se vyskytuje *afektivní oploštění*, chudost řeči, stereotypní myšlení, *paralogické myšlení*, *poruchy sociální adaptace*.

Schizofrenie dětského a dorostového věku a schizofrenie dospělých

Schizofrenní onemocnění se vyskytuje velmi často v rodinách dětských schizofreniků (např. u rodičů).

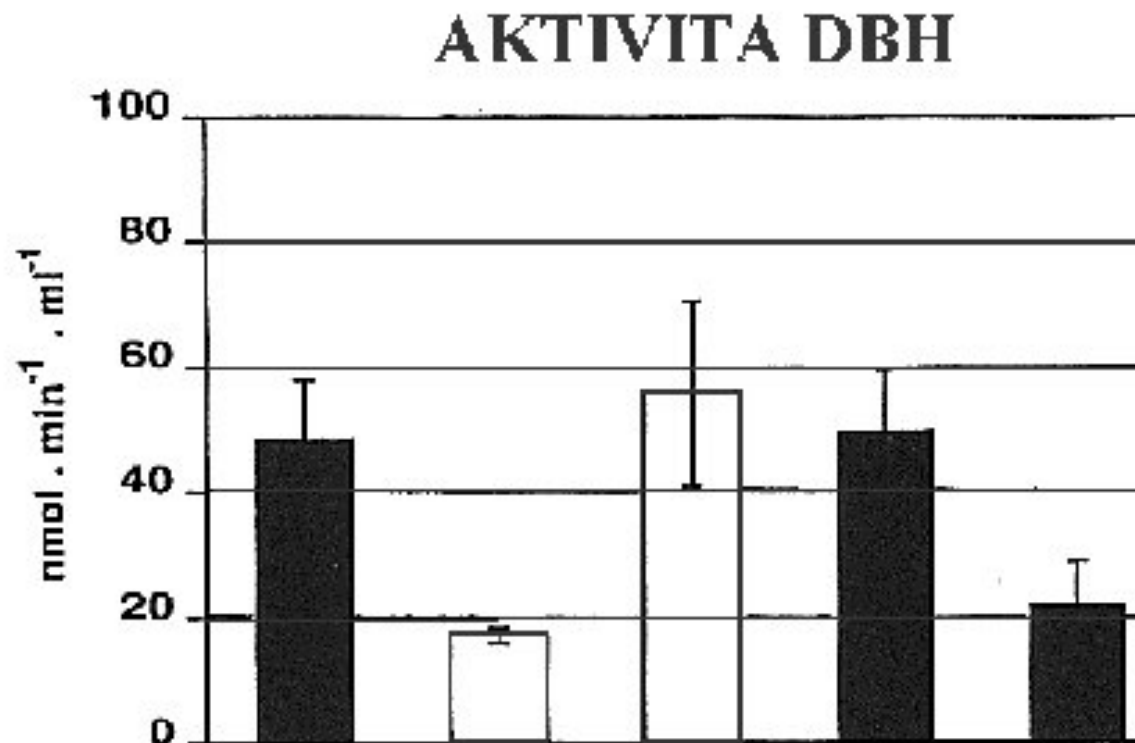
Psychologové a neuropsychologové testovali deficit pozornosti a kognitivní deficity a zjistili obdobné výsledky u starších dětí, adolescentů a dospělých (Schulz 1983). Postupný či náhlý vznik onemocnění a charakteristika premorbidní osobnosti mají rovněž obdobný charakter.

Podle Goldfarbera (1961) jsou *vývojová* psychopatologická kritéria schizofrenního onemocnění tato: 1. **Narušení vztahů a personální identity;** 2. **Rezistence vůči změnám;** 3. **Výrazná úzkost;** 4. **Percepční poruchy;** 5. **Komunikační defekty;** 6. **Bizarní pohyby;** 7. **Extrémní roztržitost;** 8.

Otázka identifikace biologických markerů s výjimkou zobrazovacích metod

u dětí se schizofrenií a porovnání se schizofrenií dospělého věku je dosud pouze v počátcích. Naše vlastní studie srovnávala charakter změn **aktivity dopamin-beta-hydroxylázy** u dětí a dospívajících s diagnózou schizofrenie a porovnávala je se změnami v séru schizofreniků v dospělém věku. Jak u dospělých, tak u dětí byly zaznamenány signifikantní změny (*vzestup*) *aktivity dopamin-beta-hydroxylázy* oproti normám v příslušném věku. (Paclt a kol., 1990). **Oční pohyby se však u adolescentních (věk 11 - 18 let) a dospělých schizofreniků lišily** (Jenkins, 1989). To vysvětluje Levinova hypotéza, (1984), podle níž teprve pozdní adolescence umožňuje takové dozrání struktur frontálního kortexu, které umožní diferencovat mezi schizofrenními a neschizofrenními pacienty. V této souvislosti jsou zajímavé výsledky Caplana a kol. (1990), který zjistil, že **počet mrknutí u schizofrenních a schizoidních dětí byl nižší než u normálních dětí**. Pacienti nebyli pod vlivem psychofarmak a jejich věk byl 5,6 - 13 let. I tento parametr hovoří o možnosti změn, které jsou podmíněny vývojovým ovlivněním dopaminergních ostatních transmitterových funkcí.

Aktivita DBH v pedopsychiatrii

■ kontrolní skupina (věk: 7 - 14 let)

□ akutní depresivní porucha

□ remise

■ akutní schizofrenie

■ hyperkinetický syndrom

Závěr a prognóza onemocnění

Různé údaje uvádějí horší prognózu raných schizofrenií. Proč tomu tak je?

1. Vyvíjející se organismus je nezralý a zranitelnější. Nemoc na něm tudíž zanechává horší a hůře se hojící stopy.
2. U pacientů, kteří onemocněli již v dětství či v adolescenci, jsou velmi četné premorbidní abnormality a poruchy osobnosti nebo intelektu (Malá, 1986). To opět zvyšuje zranitelnost osobnosti.
3. Mnohé studie ukázaly v anamnéze porodní komplikace. A navíc pacienti, kteří prodělali komplikovaný porod, jsou náchylnější k redukci cerebrálního kortikálního volumu (Levis, 1997). S tím souvisí i malé zlepšení asi u polovin hospitalizovaných pacientů a nižší účinnost neuroleptik než u dospělých pacientů. (Paclt, 2003)
4. Nezralí dospívající jsou závislejší na rodičích. Rodinné konflikty proto prožívají výrazněji, což opět zhoršuje prognózu.
5. Schizofrenie přerušuje, pozastavuje, či aspoň negativně ovlivní rozvoj vzdělání a celkový rozvoj osobnosti.
6. S terapií je třeba začít tak brzy, jak je to jen možné. Do léčebného programu je zapotřebí zahrnout také výcvik sociálních dovedností.